

Szegedi Tudományegyetem
Természettudományi és Informatikai Kar
Földtudományok Doktori Iskola
Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

**A FILOZÓFIAI ÉS A GEOTUDOMÁNYI TÉRSZEMLELET
ÖSSZEHASONLÍTÁSA
ÉS MÓDSZEREINEK TERÜLETFEJLESZTÉSI ALKALMAZÁSA
SZABADKA PÉLDÁJÁN**

Doktori (PhD) értekezés tézise

Márkovity Plesztovits Anna

Témavezető:

Dr. Mészáros Rezső akadémikus, egyetemi tanár

**Szeged
2010.**

A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI

A témaválasztás szokatlan, mondhatni rendhagyó volta némi magyarázatra szorul. A Feng Shui filozófia térbeli összefüggésrendszerének földrajzi alkalmazhatóság szempontú vizsgálatáig ugyanis nem a földrajztudomány elméleti, gyakorlati és módszertani kérdései, hanem a Feng Shui alkalmazásának tízéves gyakorlatára és elméletének folyamatos kutatása felől vezetett az út. E gyakorlat az individuális terek, az egyén-tér-idő interakciók értékelésétől, értelmezésétől és behangolásától a tér szimbólikus, strukturális és funkcionális aspektusainak egyéni és csoportos szerveződésre, értékrendre és működésre gyakorolt jelentős hatásának felismerésén keresztül az egyre nagyobb csoportok működési és szerveződési helyszíneinek értékelése felé fejlődött. Az egyik legösszetettebb elemzett helyszín, a szabadkai Városháza Feng Shui elemzése során számos olyan strukturális, funkcionális és szimbólikus térbeli jellemző jelent meg, amelyek nagyon markánsan jellemezték az önkormányzat szerveződését, működésmódját, belviszonyait és döntéshozását. Ezek a térben megjelenő karaktervonások, számomra is meglepő módon, nagymértékben emlékeztettek a város társadalmának térpercepcióban, értékítéletekben, döntésekben, megvalósításokban, lokális előítéletekben és közhelyekben megjelenő szerveződésmintáival. Az eredeti kutatási téma így a szabadkai Városháza térszerkezetének a város terére és társadalmára gyakorolt hatása lett volna. A város térbeli és társadalmi változásainak kutatása során azonban egyre határozottabban rajzolódott ki egy olyan ismétlődő, geometriainak tekinthető mintázat, amelynek maga a vizsgált épület inkább a végpontjaként, mint eredetpontjaként jelent meg, ami arra mutatott, hogy nem a Városháza térszerkezete vetül ki a hely társadalomszerveződésére, hanem épp fordítva, a hely társadalmának a környezet által (is) befolyásolt értékrendje és szerveződésmintái látszanak materializálódni az épületben. A kutatás fókusza ennek következtében az épület hatásainak vizsgálatától a hely, mint komplex, fizikai és absztrakt térsíkokon és ezek együtt- és egymásrahatásaiban működő térbeli természeti-társadalmi rendszer szerveződési elveinek vizsgálatára és értelmezésére helyeződött át. Az eredetileg inkább az építészettel kötődő vizsgálat így kiszélesedett, a földrajzhoz közelített.

Mai nyugati alkalmazási formáitól eltekintve ugyanis a Feng Shui eredete és hagyománya szerint tulajdonképpen a földrajztudomány megfelelője. Mint a tér-társadalom interakciókat megfigyelő, értékelő, értelmező és prognosztizáló tudomány a kínai történelem során a stratégiai tervezésben, az államigazgatásban és a területfejlesztésben (illetve abban, amit ma ennek neveznénk) játszott nagy

szerepet. A Feng Shui módszerei, szabályai és terminológiája, a komplex nem-lineáris intra- és interdimenzionális összefüggéseket, értékeket és jelenségeket szimbólumokba és a szimbólumok viszonyainak jelentésgeometriájába sűrítő logikája a nyugati tudomány szempontjából talán „mágikusnak” is tűnhet, de a terminológiai furcsaságokon túllépve a több nyugati tudományban teret hódító komplexitáselmélet logikája ismerhető fel, amelyet „*a kultúrföldrajz széleskörűen elfogadott mint analógiai és metaforikus eszközt: a „kulturális fordulat” kiemelte a különbségek, a függőségek és a kontextus jelentőségét, Ezáltal a matematikai komplexitáselméletből vett elképzelések, modellek és fogalmak a tér és társadalom kutatásában hasznos, metaforákban gazdag nyelvezettel szolgál. Az emberföldrajzon belül a komplexitáselmélet ilyen jellegű alkalmazásai sokkal gyakoribbak, mint a matematikai alkalmazások. Jól példázza ezt Urry „globális komplexitás-vizsgálata” (Urry, 2003), amelyben a komplexitáson keresztül kapcsolja össze a lokális és globális dimenziókat, általa magyarázza a globális „rend” megjelenését a regionális „rendetlenségből”, a visszacsatolások jelentőségét és a régiók globális társadalomba kapcsolódásának mintafüggőségét (path dependence), valamint ezen keresztül ellenőrzi a társadalomelméletek szerkesztésének módját.*” (R.J. Johnston, D. Gregory, G. Pratt, M. Watts, ed., 2000., p 106.).

A vizsgálat tárgya, a földrajzi értelemben vett és komplex felfogásban értelmezett hely az alapvető közös vonás földrajz és Feng Shui között. A globalizációs folyamatok ideológiája által leértékelt hely társadalmi-térbeli realitása és jelentősége nemhogy csökkent volna, hanem inkább egyre több figyelmet követel úgy a földrajzban, mint más társadalomtudományi diszciplínákban, épp a globalizálódó gazdaság és társadalom folyamataiban és jelenségeiben újratermelődő egyenlőtlenségek vizsgálata és magyarázata révén, melyekben egyre nagyobb szerepet játszanak a nem mérhető, „megfoghatatlan” (intangible) helyhez, helyi jellegzetességekhez köthető, hatások és együtt hatások (B. Dettori, E. Marrocu, R. Paci, 2009.; B.R. Smith, C.E. Stevens 2009; T. Zick, 2005.).

A társadalomföldrajz és ezen belül a kultúrföldrajz kortárs irányzatai különböző aspektusokból tárgyalják a hely fogalmát és jelentőségét. A tér érzékelését központba állító vonulat a helyet az identitás kollektív-kulturális és egyéni-tapasztalati jelentéshordozó érzékelési kereteként közelíti meg és ebből kiindulva a hely reprezentációin keresztül (irodalom, tájfestészet stb.) vizsgálja a hely bennfoglalt kulturális jelentéstartalmait (D. Cosgrove és mások). A hely

mások) a helyet, a hely térviszonyait, a térbeli elrendeződéseket diktáló társadalmi és kulturális szabályok rend/rendetlenség, illetve a helyes/helytelen viszonylatainak kifejezőjeként kezeli, mint az „odatartozás”, illetve „nem-odatartozás” végső soron identitás-szemponút meghatározóit.

Alapjában véve a tér érzékeléséből indul ki Edward Soja posztmodern tér- és helyfelfogása is, amelyben a tér a társadalom által konstruált (érezelt, értelmezett és megélt) entitás. Ennek az alapján a térbeliség három rétegét különbözteti meg. Az érezelt tér (Firstspace) a konkrét, felmérhető és térképezhető térbeli formákat tartalmazza, de ugyanakkor ezeknek az emberi aktivitás közegében, eredményeiben, a magatartásban és a tapasztalatban tartalmazott társadalmi konstrukcióját és a társadalmi gyakorlat általuk alakított komplex térbeli szerveződését is magába foglalja. Az értelmezett tér (Secondspace) a mentális, kognitív formák térkonstrukciója, az intellektuálisan „kitalált” jelek és szimbólumok tere, amelyben a hatalmi viszonyok és az ideológiai reprezentációk találhatók. A megélt tér (Thirdspace) a valós társadalmi és térbeli gyakorlat, a reális történések tere, amely a fizikai teret objektumainak szimbolikus felhasználásával írja felül, és a nonverbális szimbólumok és jelek rendszerén át fejeződik ki. Soja szerint ez tartalmazza az érezelt tér és az értelmezett tér anyagi és mentális tereit, de kiterjedésében, tartalmában és jelentésében sokkal tágabb ezek összégénél. (E. Soja, 1996. in: M. Arentsen, R. Stam, R. Thuijs, 2005.)

A hely más szempontú, a nonreprezentációs elméletre épülő komplex megközelítésének kísérlete (N.J. Thrift, K. Hetherington) a helyet mint immanenciafolyamatot látja, mint a földrajzilag társuló, a helyet ontológiailag együttalkotó elemek és viszonyok folytonosan „már történő” együttesét. Ez a szemlélet szerint a kultúrgeográfiai vizsgálatoknak túl kellene lépniük a reprezentáció vagy az emberi szubjektumon keresztül történő interpretáció elméleti taglalásán és a gyakorlatra összpontosítaniuk, arra, hogy az emberi és nem-emberi tényezők mit „tesznek”, és hogy a valós jelenségek és folyamatok újratermelése és változása milyen módon befolyásolja a jelentést és ezáltal az interpretáció keletkezését és fennmaradását. Thrift szerint az „elméletközpontú vizsgálatok” egyediségre érzéketlen volta kerülhet meg a figyelem valós, individuális jelenségekre és történésekre való irányítása által (R.J. Johnston, D. Gregory, G. Pratt, M. Watts, ed., 2000).

A létrejövő, vagy inkább újratermelődő egyenlőtlenségek okainak kutatása egyre komplexebb megközelítések igényét vetette fel a modern gazdaságföldrajzban is, amely mint a globális folyamatok lokális megjelenési

formáit, térbeli kötődéseinek lehetőségeit meghatározó entitást vizsgálja a he-lyet. A kilencvenes évek során a gazdaságföldrajzban is jelentkező „kulturális fordulat” nyomán a gazdaság térbeliségének vizsgálata már nem csupán a kvantitatívan megközelíthető aspektusokra szorítkozik. A viszonyok geomet-riája egy olyan „erő” vagy „hatalom” (újra)termelődésének módozatait, okait és szabályait vizsgálja, amely a gazdaság szereplőihöz, hálózatokhoz, hie-rarchiákhoz vagy társadalmi struktúrákhoz nem köthető, hanem az ezek között létesülő és folyamatosan átalakuló horizontális és vertikális hatalmi viszonyok hálóján keresztül manifesztálódik és áramlik, miközben különböző helyeken különböző formákat, fejlődési modelleket és szinteket eredményez az „útjába kerülő” helyi vagy regionális *relational assets*-től (viszonyelőnyök? viszonyla-gos előnyök?) függően. Így a gazdasági fejlődés területi különbségeit olyan nem-gazdasági tényezők határozzák meg, mint a helyi szabályok, reflexív tudás, konvenciók, kontextusok, értékrendek és hasonlók. Ezek befolyásolják a folyamatok és viszonyok helyhez kötöttségét (groundedness) és beágyazódását vagy befogadását (embeddedness).

Mindezekon túl, a hely vizsgálatában újra aktualizálódni tűnik Hägerstrand időföldrajzi koncepciója, bár nem kimondottan a földrajz, inkább a menedzsment területén, ahol a tér-idő kezelésének költségvetési logikája és a cselekvési korlátok fogalma a kapcsolatépítés vizsgálatához és a beépülés (embeddedness) gazdasági-szervezési-társadalmi eredményeinek modellezéséhez nyújt segítséget (B.R. Smith, C.E. Stevens, 2009.).

A Feng Shui, a nyugati bipoláris és ezért megkülönböztetőnek tekinthető paradigmától eltérően, a ciklikus és ebből kifolyólag egységesítőnek mondható paradigma alapján szerveződik, a nyugati filozófiában és ebből eredően a nyugati tudományban jelentkező, a lét és tudat pólusai közötti feszültségre, illetve a materializmus és idealizmus közötti áthághatatlan különbségekre is érzéketlen. Ennek értelmében a lét és a tudat ugyanazon az összetett rendszeren **belül** értelmezhető a rendszer statikai illetve dinamikai aspektusaiként, miközben a dolgokban és jelenségekben lét és tudat, illetve statika és dinamika különböző arányokban van jelen. A cirkuláris paradigma nem tartalmazza a végpontok feltételezését és ezért nem különbözteti meg élesen a nyugati tudomány „tudathoz” vagy „léthez” sorolható immanens kategóriáit (metafizika-fizika, ember-környezet, tér-hely, stb.). Ebből következően filozófiájában és térszemléletében a hely fent említett megközelítési módjai úgymond egyszerre vannak jelen: a teret és társadalmat elemeire bontja, az elemeket szimbolikus értékeik alapján (dimenzió- és síkfüggetlenül) interpretálja, de interpretálja az elemek

viszonyait is, az elrendezésekből vezeti le az adott hely rend/rendetlen, illetve a helyes/helytelen viszonyait. Mivel ebben a megközelítésben minden tér egy-ben helyként is értelmezhető, és fordítva, a szimbólumok egyaránt vonatkoznak a hely fizikai terére, annak érzékelésére és az érzékelt tér anyagi és mentális tereire, valamint ezek külső és belső interakcióira, talán elmondható róla, hogy tulajdonképpen Soja helyben létező „Thirdspace”-ét elemzi nonrepresentációs megközelítésben. Ennek ellenére a valós jelenségek szimbólumokhoz kötése nem tekinthető valódi posztmodern eljárásnak, lévén, hogy nem az egyéni, hanem a két és fél évezreden keresztül akkumulálódott és integrálódott individuális megfigyelésekből és értelmezésekből kialakult abszolút (általános emberi) filozófiai kereten belül történik. A valós elemek látszólagos dekonstrukciója valójában absztrakció és reszintetizáció, vagyis a Feng Shui a totalitásra, a teljes megismerésre törekszik, hiányán van a posztmodern individuális határozatlanságnak, a megismerés *á priori* fragmentáris volta feltételezésének. A gazdaságföldrajz relációs fordulatának gazdasági szereplőkhöz, hálózatokhoz, társadalmi struktúrákhoz, hierarchiákhoz és hálózatokhoz nem kötődő, csak áramlásában létező „erő” (power) fogalma és feltételezett viselkedése nagyban emlékeztet a Qi fogalmára és a Qi/forma viszony leírására és működésére, (egyelőre) ez utóbbiak kozmogóniai dimenziói nélkül.

Ugyanakkor a Feng Shui absztraháló eljárása, amely nem tesz különbséget a lét elemei, sőt. a lét és tudat elemeinek értékei és prioritásai között sem, a környezeti determinizmus, sőt a mágikus gondolkodás vádjának teszi ki a Feng Shui filozófiáját, amely látszólag a fizikai környezet hatásait az emberi ágens hatásai elé helyezi. Ez azonban véleményem szerint nem tekinthető valódi környezeti determinizmusnak, mivel a filozófiai rendszer nem az ember-környezet, anyag-szellem egymást kizáró dualitásában gondolkodik, hanem az embert és környezetét integráló komplex rendszerben, amelyben dinamikus és statikus jelenségek léteznek és hatnak egymásra. Ennek a rendszernek az időskáláján a fizikai környezet elemei a statikus, tartós, hosszan ható és csak lassan változó elemek¹, az ember pedig, mint fizikai, társadalmi, intellektuális, érzelmi és szellemi lény, más gyorsan változó jelenségekkel együtt, a mozgó, gyorsan változó elem, amelyre ezért a nem-, vagy csak lassan változó fizikai keret kihat. Ezért bármilyen elemzés a statikus keret feltérképezése felől a dinamikus elem ezen kereteken belüli és a kerethez viszonyított akcióinak vizsgálata felé mutat. Alapvetően az említett emberföldrajzi koncepciók sem vitatják, hogy a fizikai környezet kihat a termelés módokra, térhasználatra, életmódokra és ezen

¹ A fizikai környezet hatását hasonlóképpen értelmezik a sebezhetőség-tanulmányok (vulnerability studies): „A helyek hosszabb ideig léteznek, mint az emberek. Az emberek jönnek és mennek, immigrálnak és emigrálnak, élnek és halnak, olyan helyeken, melyek történelme sokkal hosszabb mint az emberi ott-lét vagy az emberi élet.” (Lewis J., Kelman I., 2010)

értékrendekre, csak ezeknek az összetett hatásoknak a szintétikus kvalifikációja tűnik a nyugati paradigma szemszögéből kissé sarkosnak.

Azonban a Feng Shui alkalmazott filozófiai rendszerének beillesztése a földrajztudomány elméleti keretébe, vagy részletes összehasonlítása egyes földrajzi kutatási területekkel, iskolákkal, elméletekkel bővebb filozófiai és kultúrtörténeti magyarázatot és a keleti és nyugati tudományos-világszemléleti paradigmák összehasonlítását és párhuzamosítását igénylő, a dolgozat keretein túlmutató feladat. Dolgozatomban nem az egyes földrajzi területek eredményeit, hanem a különböző területek eredményeinek és megfigyeléseinek együtt- és egymásrahatását, területi-társadalmi egységgé szerveződését és ennek átlátható, átérezhető, élő és működő, individualizációját kerestem, abban a reményben, hogy a Feng Shui filozófiája segítheti olyan vizsgálati módszerek kidolgozását, amelyek szükségére a jelenségekről alkotott kép teljessége érdekében Hägerstrand mutatott rá. Szerinte olyan földrajzi vizsgálati módszerek hiányoznak, amelyek *"...haladóbbak a vegyészek strukturális képleteinél, inkább közelítenek a zeneszerzők által használt feljegyzési módokhoz. A vizsgálat célja az események geometriai mintákba, vagy inkább szimbólumláncokba való rögzítése kell legyen, hogy a megfigyelő ne veszítse szem elől a lényegét miközben ebben a kezelhető formában különböző szemszögekből vizsgálja a jelenséget. A minták megállapítása után következhet a mélyrehatóbb elemzés amelyben a matematika és a statisztika segítségül hívható."* (T. Hägerstrand, 1973., p 77)

E célból a rendelkezésemre álló adatok és irodalom, valamint a hely ismerete alapján azt vizsgáltam, hogy a Feng Shui filozófia térbeli összefüggésrendszere és módszerei milyen mértékben képesek megragadni és átlátható, kezelhető minták formájában leírni a komplex, helyspecifikus tér-társadalom összefüggésrendszert, a *genius loci*-t, vagyis a globális mozgások helyi megjelenési formáinak korlátozó rendszerét, a hely-társadalom *differentia specifica*-ját. Egy ilyen működőképes és alkalmazható összefüggésrendszer lehetővé tenné a térbefolyásolt történelmi, kulturális, értékrendi, világszemléleti, társadalomszervezési és más helyi társadalmi jellegzetességek feltérképezését a tér és társadalom geometriai mintázatai és meghatározó épületei térbeliségének vizsgálata alapján, az ilyen komplex vizsgálathoz egyébként szükséges kvantitatív adattömeg csökkentése mellett. A Feng Shui filozófiájának nyugati tudományos vizsgálatai rámutatnak arra, hogy a tér-társadalom viszony rendszer-szemléletű, aktív megközelítésének és a komplexitás metaforikus modellszerű kezelésének igénye lehetővé tette a nyugatitól eltérő paradigmák vizsgálatát is.

A nyugaton lejátszódó kulturális fordulat, a társadalomelméletek, a társadalomtudományok, az ezekben alkalmazott filozófiák és a földrajz közötti konvergens tendenciák azonban mindeddig kevés hatást gyakoroltak a magyar földrajzra, bár a itt is lezajlott az a változás, melynek során az előzőleg gazdaságföldrajzként emlegetett részdiszciplína tematikai és szemléletbeli változásai nyomán társadalomföldrajzzá fejlődött amely az alrendszerek helyett a társadalom egészének térbeliségét helyezte előtérbe (Tóth J., Tímár J., in Boros L., 2008.), minek kapcsán különböző szakgeográfiák születtek, a kilencvenes évek során pedig a településkutatásban a morfológiai, történeti és humánökológiai megközelítések mellett (Mendöl T., Becsei J., Tóth J., Beluszky P. és mások) megjelentek Magyarországon a kritikai társadalomföldrajzi irányzatok is, amelyek leginkább a konfliktuselmülethez kötődtek (Tímár J., Kovács Z., Boros L.). A kritikai irányzatok megjelenése nyomán a magyar földrajzban is megfogalmazódott a kutatások társadalmi relevanciája iránti igény (Tímár J., 2004.). A posztmodern és az ezt követő társadalomelméleti irányzatok földrajzi recepciója azonban Magyarországon gyenge, de talán elmondható ez általában minden olyan tudományágról, amely önmagát objektív tudományként határozza meg, amelyekben *per definitionem* elfogadhatatlanok az interpretáción alapuló módszerek, ezek szükségszerűen individualista jellegéből kifolyólag. Valahol érthető is ez, ha tekintetbe vesszük, hogy a nyugati posztmodern világszemlélet megfogalmazódása és terjedése alapvetően a nyugati fogyasztói társadalom individuum- és közösségromboló mechanizmusaira adott válasznak tekinthető, amely mechanizmusok a posztszocialista országokban még nem érték el azt az intenzitást, amely egy ilyen világszemlélet elterjedését és széleskörű befogadását lehetővé tenné. Ebből kifolyólag a posztmodern inkább a kifejezetten individualista jellegű tevékenységekben – építészet, irodalom, képzőművészet – jelenik meg, míg a társadalom (és ezért a kutatási támogatások és pályázatok is) épp a nyugati gazdasági rendszerhez való felzárkózásra fókuszál, beszűkítve ezáltal az objektív tudományok mozgásterét. A földrajzra ezek a korlátozások valószínűleg többszörösen is vonatkoznak, tekintettel a településfejlesztési valóságra, amelynek lehetőségei az EU pályázati rendszerei által meghatározottak. A kontinens nyugati részének társadalmi értékkonszenzusa és realitásai alapján megfogalmazódott rendszer ugyan nem feltétlen korrespondens a kontinens keleti részének valóságával, de ugyanakkor nem sok helyet hagy a helyi valóság feltárására. Talán ennek tudható be, hogy a nyugaton egyre nagyobb figyelemre számot tartó, komplex értelmezésű hely kutatására, a lehetséges megvalósulásokat meghatározó komplex belső korlárendszer és az ezt alakító helyspecifikus társadalmi értékkonszenzus feltárására Magyarországon egyelőre nagyon kevés figyelem (és eszköz) jut.

Azonban Enyedi szerint „egy régió versenypozícióját hosszú távon három tényező szabja meg: a természeti erőforrások, a földrajzi fekvés és a humán erőforrások. Ezek a tényezők nagyon lassan módosulnak, ezért az ezek alapján kialakult egyenlőtlenségek is tartósak. Gyakorlatilag e három elem közül csak a humán elem változhat, tehát a területi fejlődési folyamatok különbségei, illetve az azonos koncepciók különböző hatásfokú megvalósulásai különböző helyeken leginkább a humán erőforrás földrajzi különbségeire vezethetők vissza. Az a tudáskészlet és értékrendszer, amellyel egy térség társadalma jellemezhető csak lassan képes átalakulni, új értékeket befogadni. Minél nagyobb a behozott értékkategóriák tartalmi divergenciája a területi értékrendszerhez viszonyítva, befogadásuk annál kevésbé, a különböző konfliktushelyzetek létrejötte viszont annál inkább valószínűsíthető.” (Enyedi Gy., 1996.). Ez arra mutat, hogy épp a fel-zárkózási törekvések azok, amelyeknek a helyre, a hely kapacitásának és belső korlátozó rendszerének, valamint ezek megváltoztatási lehetőségeinek felderítésére kellene koncentrálniuk a figyelmet. A Feng Shui katonai–stratégiai eredeteihez, és a kutatás gyakorlati gyökereihez híven úgy is fogalmazhatnánk, hogy a teret és társadalmat egységes komplex rendszerként kezelő Feng Shui filozófiájának vizsgálatát az indokolja, hogy ez a tér- és társadalomtervezés stratégiai és taktikai-operatívai szintjei között teremthetne jobb kapcsolatot (a helyre vonatkozó, már meglevő adatok felhasználásával), mivel a helyi korlátok teljesebb ismerete megvalósítható stratégiai választásokat tenne lehetővé.

MÓDSZERTAN

Mivel a kutatás nem elméleti meggondolásokból, hanem gyakorlati tapasztalatból indult ki, célja nem az elméletek és módszerek, hanem az eredmények megfeleltetése, összehasonlítása volt, az egyik tudomány által, gyakorlati megfigyelések alapján felállított hipotézisek ellenőrzése a másik tudomány eszközeivel. Ennek értelmében a valószínűsíthető helyi térbeli-társadalmi szervezőmintákat a szabadkai Városháza formájának, helyzetének és belső térstruktúrájának Feng Shui módszerekkel történt elemzése által állapítottam meg. Az így körvonalazott mintázatok meglétét kerestem azután a város formatív folyamataiban és az időben ismétlődő társadalmi megnyilvánulásokban.

A kutatás elsősorban a helyre vonatkozó irodalom feldolgozásával és az itt található adatok összehasonlításával és egységgé szervezésével történt. A feldolgozott, 120 év során keletkezett művek a város történetét különböző aspektusokból és különböző időtávlatból közelítik meg. A művek közül az első Iványi

átfogó várostörténeti munkája, amely a város létrejöttét és fejlődését a jog, gazdaság, építészet és lakossági mozgások szempontjából dolgozza fel a kezdetektől 1880-ig. A később keletkezett gazdaságföldrajzi, településföldrajzi és urba-nisztikai szempontú, átfogó igényekkel íródott művek az Iványi munkájából felrajzolható mintázatok további érvényességének ellenőrzését és bizonyítását szolgálták. Ezeket még szűkebb szakmai-területi szempontokból kiinduló elem-zések adatai is kiegészítették.

A kutatás során a helyre vonatkozó adatok első nagy csoportját a különböző korokban keletkezett fejlesztési tervek és stratégiák elemzése, összehasonlítása és a bennük felfedezhető ismétlődések által leírt mintázatok összevetése által nyertem. Az adatok másik nagy csoportját a hozzáférhető statisztikai adatok értékeléséből vezettem le, a statisztikai évkönyvekben és az önkormányzat által különböző publikációkban nyilvánosságra hozott adatok alapján. Ezen belül az időben összehasonlítható statisztikai adatokat, mint például a népességszám, a helyen belüli időbeni változások vizsgálatán keresztül értelmeztem, míg azoknál az adatoknál, ahol az időbeni összehasonlítás értelmetlen vagy lehetetlen volt, más, összehasonlítható hellyel való rövid időtávon belüli összehasonlítást alkalmaztam a helyi differentia specifica körvonalazásához.

A harmadik nagy adatszoportot a különböző időkből származó város-térképek elemzéséből és a megállapított működésmintákkal való összevetéséből vezettem le. A térképeket a feldolgozott publikációkban közölt, valamint az önkormányzat és mások által kiadott térképek digitalizálásával és a GIS alaprétegének felhasználásával az Adobe Photoshop CS2 és a CorelDraw14 programok segítségével készítettem.

Az adatokat a Feng Shui filozófia dinamikai és információminőséget differenciáló szimbólumain keresztül értékeltem. Az alkalmazott differenciációs lépcsők a dinamika–a statika arányokat kifejező Yin–Yang polaritásarány, a jelenségek ciklushelyzetének és állapotának jelzői, a bennfoglalt információ-tartalom minőségét öt fázisban összefoglaló Wuxing („öt elem”), valamint a dinamikai arányokat és a ciklusállapotokat a nyolc térirányra kivetítő és így absztrakt és konkrét, fogalmi és anyagi tartalmakat egymáshoz rendelő Ba Gua („nyolcszög”, nyolc ciklusjel).

CÉLKITŰZÉSEK

A kutatás célja annak bemutatása, hogy a helyben létező társadalom szerkezete és értékrendje (tudat) egyrészt a konkrét térszegmentum (lét) által befolyásolt, másrészt, hogy az így meghatározott társadalom térformáló beavatkozásai a társadalom szerkezetének és értékrendjének anyagi mintázatokba való rögzítése irányába mutatnak. Ezáltal a társadalom a tér rendezésén keresztül teremti újra térbeli rendezőmintáit, fejlődési korlátait, úgy az anyagi, mint a szellemi dimenzióban. Mivel a középületek az eszmei síkon létező emberi közösség (város, ország, nemzet, ...) anyagi manifesztációiként jelennek meg, történelmi, kulturális, értékrendi, világszemléleti, társadalomszervezési jellegzetességeket, a területi-társadalmi *helyspecifikus különbségeket (relational assets?)* foglalják anyagi formákba, az ilyen szimbólumértékű épületek térbeli és tömegbeli viszonyai rámutatnak a hely jellemző szervezésmintáira.

A kutatás célja még annak bemutatása, hogy ez a holisztikus szemléletmód lehetővé teheti a tudományos és társadalomtervezési tevékenység leegyszerűsítését az analitikus megfigyelések mennyiségének csökkentése által, a jelenségeket egy fejlett szimbólumrendszeren keresztül szemlélve, amely rendszerben minden jelenség, adat és interakció értékelhető és viszonyítható, legyenek bár anyagiak vagy immateriálisak.

AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

1. A természeti-fizikai tér és a társadalomszerveződés alapkaraktere

A Feng Shui filozófia térbeli és időbeli-társadalmi összefüggésszerkezete alkalmazhatóságának vizsgálata Szabadka példáján az első lépésben, a természeti tér elemzése során a természeti tér alapmintáit, illetve a tér alapkarakterét értékelte ki. Ezen mintákat térben struktúrált információkként, a társadalmi mozgásokat pedig térben és időben struktúrált információkként értékelve, a két információkészlet összehasonlításán keresztül meghatározta a városformálódás iniciális impulzusának megjelenési idejét, amelyet a térformák és a társadalmi mozgások tartalmi-minőségi lényegazonosságának megjelenési idejében – a törökellenes felszabadító háborúk korában – állapított meg, amit a teret és időt összekötő absztrakt-szimbólikus viszonyok helyre és időszegmentumra vonatkoztatott vizsgálata is igazolt.

A város természeti-fizikai terének meghatározó vonásai:

- A területi energiák vízfolyások irányában és uralkodó szélirányban megnyilvánuló északnyugat-délkelet iránya.
- A különböző felszínenergiákat hordozó homok- és a löszterületek találkozási vonala, amely a város területén irányt vált és a területi energiák északnyugat-délkelet irányú áramlására merőleges öbölformát képez, amely az energiák felgyülemmlését és anyaggá válását lehetővé tevő akkumulációs területként értékelhető. A két reliefenergia találkozásánál kialakult vonal a római kortól a korai középkorig a Tiszát a Dunával összekötő útvonalként volt használatos, de város ezen az útvonalon csupán az útvonal megszűnése után jött létre, ami arra utal, hogy nem a minta kommunikációs aspektusa, hanem ennek lokalizált statikus-akkumulációs kapacitással rendelkező szegmentuma tette lehetővé és határozta meg a város létrejöttét.
- A városformálódás iniciális pontja, a negatív felszíninformáktól körülvevett „vár-domb”, amely a városterület legnagyobb akkumulációs kapacitású ellenőrző pontja, a városhoz tartozó középkori birtoktest gazdasági központja. Az iniciális pont és az általa meghatározott város területe ezért fortifikációs, vagyis begyűjtő-megőrző–kizáró információértékeket tartalmazó mintákkal jellemezhető.
- A város területének északnyugat-délkelet irányú megosztottsága a Nagyrét–Mlaka völgyrendszer által, és északkelet–délnyugat irányú megosztottsága a Gáti vízfolyás, vizes laposok és „barák” által.

Fent: a lösz és a homok találkozási vonala a városban és környékén. Szabó Zsombor szerkesztése (Szabó Zs. 2002.)

Jobbra: a legnagyobb településteremtő energiával bíró pont a történelmi város területén belül. (Györe K., 1976.)

A városfejlődést beindító időbeli-társadalmi és szimbólikus impulzusok:

- A kor társadalmi áramlásirányainak összerendeződése a területi energiák északnyugat–délkelet irányával (törökellenes felszabadító háborúk).
- A Tisza–Maros határőrvidék létrehozása, amely mint katonai, vagyis tekintélyelvű szerveződés az itt akkumulálható területi és társadalmi áramlásiránnyal (északnyugat) azonos információminőséget hordoz. A közvetlen császári fennhatóság, amely szintén északnyugatról érkező, tekintélyelvű hatás, tovább erősíti az áramlás intenzitását.
- A másodlagos akkumulációs pont, a polgári hatalmat képviselő városháza létrehozása az elsődleges központtól térbelileg függetlenül. Az identitás meg-fogalmazódásának kezdete.
- A másodlagos akkumulációs központ „szakítása” az elsődleges központtal. A „várdomb” térbeli izolációja irányába fejlődő térstruktúra a polgári (anyagi) hatalom önlegitimációs törekvéseit és az egyházi (szellemi) hatalom vagy legitimáció háttérbe szorításának tendenciáját jelzi.

A másodlagos akkumulációs központ kialakulása: az anyagi és a szellemi legitimáció szétválása. A délkeletre néző Ferences templom – kolostor együttes és az 1751-ben épült első városháza elhelyezkedése a város mai alaprajzán (Saját jelölés a GIS alaprétegen)

A város terét és társadalmát meghatározó alapjellemzők a Feng Shui szempontjából:

- A homok-lössz találkozási vonalának város területén leírt formája a begyűjtő-anyagiasító kapacitást, vagyis a föld minőséget jelenti, míg az iniciális akkumulációs pont, a várdomb fortifikációs-kizáró jellege a fém minőséghez köthető.
- A városfejlődést lehetővé tevő, északnyugati irányból érkező tér-, társadalom- és időenergia áramlás a yang fém változásminőség értékeit hordozza. A fémmel asszociálható fogalmak a tekintélyelvűség, az apa, a patriarchális rend, a jog, a saját központ felé való, besűrűsödő mozgás, az elhatárolás, a kizárás
- Az energiaakkumuláció illetve az anyag felhalmozása a föld változásminőség értékeit hordozza. A földdel asszociálható fogalmak a termőföld, táplálkozás, az üledő-felhalmozódó mozgás, a mezőgazdaság, anyag, falak, ingatlan. A föld minőség erősödése a fém minőséget is erősíti, mivel az üledés és felgyülemelés következtében nyomás – besűrítő mozgás – jön létre.
- A másodlagos akkumulációs pont, a polgári hatalmat képviselő városháza létrehozása ezt a föld-fém jellegű akkumulációs kapacitást aktivizálta, minek eredményeként intenzív felhalmozási, illetve településformálódási folyamatok indultak be.
- A másodlagos akkumulációs központ „szakítása” az elsődleges központtal, illetve az anyagi és a szellemi aspektusok markáns térbeli különválasztása és a szellemi központ térbeli izolációjának növelése a statika–dinamika egyensúlyt tartósan a statikus formák irányába tolta el, minek következtében a szellemi dimenzió kapcsolható fogalmai – mozgás, áramlás, változás – kiszorulnak a fizikai és a mentális térből. Ennek következtében a jelenlevő településformáló változásminőségek (föld és fém) felhalmozódása, mennyiségi növekedése nem vezet további transzformációhoz, minőségi változáshoz. A település alpjellegét ezért tartósan a föld és a fém változásminőségek és a statikus, anyagközpontú, konzervatív társadalom körvonalazzák.

2. Az alapkarakter megjelenési formái az épített tér és a társadalom struktúrájában és folyamataiban

Az anyag szellem fölé helyezésének mintázata a város térstruktúra-formálódási folyamataiban elsősorban a második – polgári vagy anyagi – hatalmi központ egyre nagyobb épületek általi erősítésében, a szellemi hatalmi központ térbeli izolációjában és az eredeti szellemi hatalmi központ, a várdombon levő Ferences templom Nagytemplom általi kontrapoztálásában és gyengítésében nyilvánul meg. A szellemi dimenzió anyagot támogató aspektusa, a racionalizmus, a gimnázium épületének elhelyezése által az anyagi hatalmi központ mellé-, majd a Városháza növekedésével alárendelődik, hogy végül szintén térbelileg izolált helyzetbe helyeződjön át. A társadalom szintjén ezek a mintázatok alapvetően meghatározzák a helyi társadalom értékrendjét, amennyiben az egyéni integritás egyetlen elfogadható legitimációs alapja a konkrét föld- és háztulajdon, amely a Feng Shui értelmezésében az anyag (nem-mozgás, ingatlan, stb.) előnyben részesítését jelenti a mozgással (áramlás, kommunikáció, tőke, stb.) szemben. A szellemi háttérbe szorítása az anyaggal szemben a társadalom időben ismétlődő formát mutató prioritásválasztásaiban is tükröződik, melyek értelmében a kialakult anyagi formák megőrzésének igénye minden esetben felülírja a modernizációs (áramláserősítési) törekvéseket. Megjelenik ezen kívül a társadalom elsősorban mennyiségi mutatókra alapozott önértékelésében, a minőségi mutatók alkalmazásának kizárásában és az együttműködési készségnek az elaprózott, kis hatókörű vállalkozói struktúrákból kiolvasható alacsony fokában.

Az anyagközpontúság mintázata jelenik meg a városháza központi helyének térrendezés és épülettömeg-növelés általi folyamatos erősítésében. Ugyanez a minőség ismétlődik a város azonos alapterületen való, besűrűsödés általi fejlődésében, melynek során a XVIII. században kirajzolódott vonalak mentén alakult ki a máig változatlan struktúrájú utcahálózat. A városterület lakosságának és a házak számának kezdeti gyors növekedése utáni divergens változási folyamatai is ezeket a mintázatokat tükrözik, amennyiben a házak száma a város történelmi területén folyamatosan növekedett, míg a belterületi lakosok száma az összlakosság növekedésétől függetlenül stagnált. A folyamat a XX. században azonos formában ismétlődik, a város terjedése ismét a teljes kibővített terület ritkás megülése és fokozatos besűrűsödése által történik. A terjedés az északi és északnyugati térszegmentumokban a legkifejezettebb (viszont a legkevésbé rendezett), az elsődleges besűrűsödés folyamataihoz hasonlóan, amikor azekben a szegmentumokban növekedett a leggyorsabban a

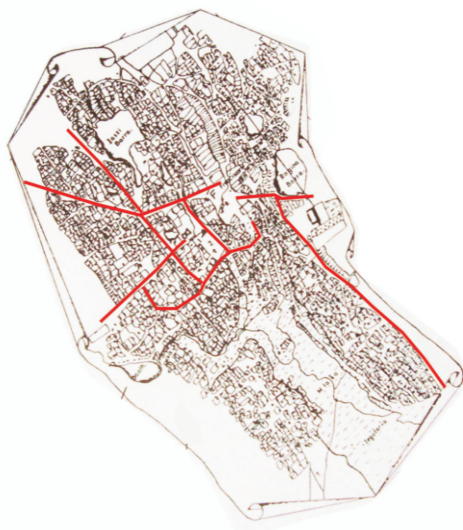
házak száma. Korunk társadalmában ez az anyagelvűség az ingatlanpiac foglalkoztatási struktúrában való aránytalanul magas részvételét, az önkormányzat befektetési politikájának ingatlanközpontságát, az infrastrukturális fejlesztések ingatlanbefektetésekkel szembeni háttérbe szorítását eredményezi.

Az anyag (nem mozgás) dominanciája és a szellem (mozgás, áramlás) háttérbe szorítása révén a stabilitás, **a megőrzés és a változások kizárása, más néven a konzervativizmus** kerül a társadalom fókuszába. A térformák változási lehetőségeit behatároló társadalmi térpercepció így szintén időfolytonos, átöröklődő, az újjonnan érkezett lakosság is könnyen átveszi ezt a percepciót. Ennek következményeként a XVIII. században meghatározott városterület érvényes ma is teljes értékű városként, amelyet a város külső területétől a városfalak szerepét betöltő vasutak választanak el míg a közutakkal való kereszteződések a városkapuk funkcióját látják el. A térstruktúra szintjén, úgy tűnik, a városodást beindító másodlagos akkumulációs központ az épített környezetben újratemelte, vagyis átmentette és megőrizte az eredeti akkumulációs központot – a várdombot – körülvevő, fém változásminőséggel jellemezhető fortifikációs karakterű térformákat. A térpercepció és a társadalmi értékrend átöröklődése, a térbeli és társadalomszerveződési minták külső megjelenési formáik különbözősége ellenére érvényes lényegazonossága fedezhető fel a város külső területének északi és északnyugati térszegmentumába koncentrálódó „ranch”-ok rendszerében, amely, bár névleg gyakran hétvégi házaknak számítanak, gyakorlatilag a mezővárosi polgárok kétfeltes gazdaságának modern kori megjelenési formájaként működnek.

A föld változásminőség erősödése a Feng Shui értelmében a fém változásminőséggel is jellemezhető **fortifikációs–elzárkózó és begyűjtő helyjelleg befelé, önmaga központja felé való orientációját** is erősítette. Ennek az orientációnak a legkarakteresebb térbeli megjelenési formája a hangsúlyosan monocentrikus–radiális közlekedési struktúra, amely az átjárható transzverzális irányok teljes hiányában minden mozgást a központba sűrít, a sűrítés által lassítva és akadályozva a helyi értékrend stabilitás-alapjára veszélyt jelentő áramlásjellegű jelenségeket. A befelé fordulás, saját központ felé fordulás mintázata ismerhető fel abban a jelenségben is, hogy a külső társadalmi mozgások és átrendeződések a város belső életére nem, vagy csak nagy késéssel hatnak ki. Az 1848-49.-es szabadságharc pusztításai elkerülték a várost, és az azt követő diktatúra sem tudta lassítani a város építkezési lázát. A XX. század elején, nagy késéssel induló iparosítás is lendületesen folytatódott az I. világháború és az azt

struktúrában ez a befelé fordulás a kis hatósugarú családi kisvállalkozások dominanciájában jelenik meg, míg a társadalmi mozgások színjén a helyi lakosság alacsony térbeli és szociális mobilitását eredményezi. A külvilágot kizáró, összehasonlításokat mellőző helyi tér- és társadalmelemzések, valamint a belőlük eredő fejlesztési stratégiák alapján a társadalom önértékelése is eredendően befelé fordulónak mutatkozik.

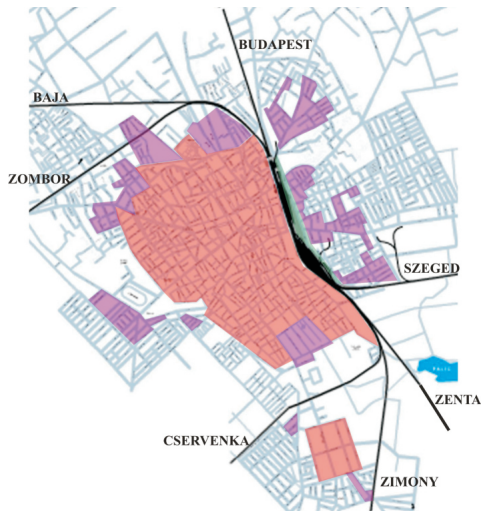
A város létrejöttét lehetővé tevő, a tekintély irányából érkező északnyugat-délkelet áramlás és a határörvidék tekintélyelvű szerveződési formája egyaránt a **tekintélyelvű társadalomszervezésre** predesztinálják a város társadalmát. Ez a tekintélyelvűség a monocentrikus társadalmi térpercepcióban és az ezt támogató térstruktúrában nyilvánul meg, amelyben minden mozgáspálya a „központig” és a „központtól” vezet, ahol központ alatt a Városháza épülete és a körülötte kialakult szabálytalan négyszög alakú „city” értendő. A periférikus egységek érintkezése kizárólag ezen a központon keresztül lehetséges. A társadalomszerveződésben ez a tekintélyelvűség az egycsúszú hierarchikus formák kialakulását eredményezi a közéletben, gazdaságban és politikában, melynek ősmintája az erős csúsfős patriarchális nagycsalád. A hálózatos, egyenrangúságon alapuló együttműködési formák amennyiben egyáltalán létrejönnek, gyorsan felbomlanak.

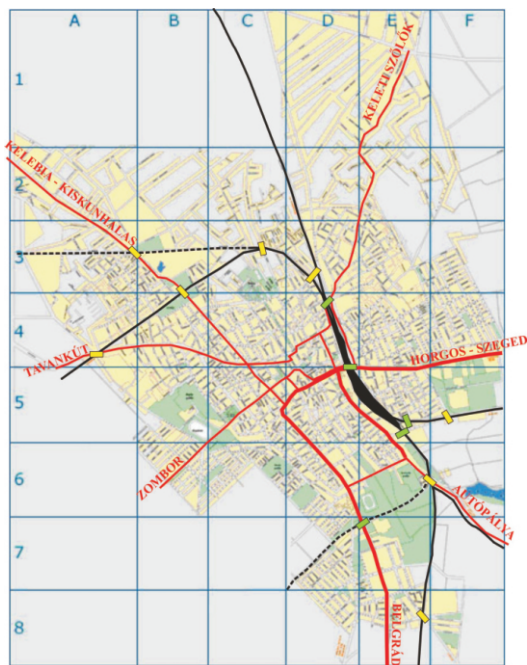
*A térstruktúra változatlansága a 1778-as és az 1884-es várostérkép.
Forrás: Hovány L., 1997 és Iványi L., 1892)*

A vasútvonalak és a vasúti csomópont kiépülésének és elhelyezkedésének térbeli és időbeli rendje (saját szerkesztés Györe Kornél térképe alapján)

A város terjedése – besűrűsödési zónák a két világháború között (saját szerkesztés Györe Kornél térképe alapján)

Az eredeti térformák újratерemtése az épített tér struktúrájában. Szabadka mai közlekedési struktúrája. A piros vonalak a városon belüli fő közlekedési útvonalakat jelölik, a feketék az aktív vasútvonalakat, a szaggatott fekete vonal a megszüntetett vonalakat (ennek ellenére korlátként működnek). A sárga téglalapok az úttest szintjében levő funkcionális vasúti átjárókat, a zöldek a felül- és aluljárókat jelölik. Saját szerkesztés az 1983-as várostérképen.

3. A tér–társadalom szegmentum jellemzőinek szublimációja – a Városháza

A tér és a társadalom elemzése során megállapított térbeli alapjellemtől–ősminták az épített tér strukturális jellegzetességeiben és a társadalmi strukturákban és folyamatokban egyaránt kimutathatók, mint a helyi társadalmi értékrendet és a belőle fakadó döntéseket, cselekedeteket, történéseket és létrehozott anyagi formákat meghatározó alapjellemtől. A térbeli és társadalmi formákat meghatározó, folyamatosan ismétlődő mintázatok, amelyek kihatnak a helyi társadalom életmódjára és értékrendjére, természetesen kihatnak a helyi intézményrendszer szerveződésére és működés módjára is. A legtöbb embert érintő intézmények a középületekben tárgyasulnak, amelyek ezáltal a létrehozó társadalom céljainak, és értékeinek kifejezésén túl a térbeli és társadalmi formákat meghatározó mintázatok is megjelenítik, a hely jellegét leíró *architópokként* jelennek meg. Szabadka esetében a Városháza a város kialakulásához és fejlődéséhez a legszorosabban kötődő architóp és ebből kifolyólag a teret és társadalmat meghatározó minták teljességének hordozója, amely többszörösen is kötődik a térben kódolt ősminták újratermeléséhez, úgy is mint a társadalmi jellemzők és értékek térbeli-anyagi kifejeződése, és úgy is, mint a döntéshozás és a helyi társadalom identifikációjának központi helye.

Az épület tér- és társadalomtükörző minősége

A szabadkai Városháza, háromszor épült újjá ugyanazon a helyen, azonos orientációval, mindig nagyobb és nagyobb méretekben, minden alkalommal egy fejlődési szakasz lezárulásaként, miközben az egymást követő fejlődési szakaszok során a tér ősmintái egyre differenciáltabb formákban jelentek meg az épített tér strukturájában és a társadalom szövetében. Az első Városháza megépülése teremtette meg azt az akkumulációs pontot, amely a hely településformáló kapacitásának aktivizálásában játszott szerepet és képes volt az idő-társadalom dimenzió áramlásait begyűjteni és materializálni lehetővé téve a város kiformalódását. A polgárság hatalmi–önrendelkezési ambícióinak megjelenése hozta létre a második Városházát, hogy végül a térstruktúra teljes kiformalódásának és az ősmintázatok kibontakozásának jelzéseként megépüljön a mai, harmadik Városháza, a lokális társadalom központi identifikációs pontja. Az épület jelentőségére az is rámutat, hogy az épített tér strukturájának "beérés" utáni változásai, és a társadalmi struktúra változásai időben a központi–döntéshozatali funkció Városházából való kihelyezésével, míg a funkció visszaköltözése a térbeli és társadalmi strukturák visszarendeződésével esik egybe. A Városháza tér-, tömeg- és strukturális viszonyaiban kimutathatók a hely és a társadalom elemzése során feltárt minőségek mintázatai.

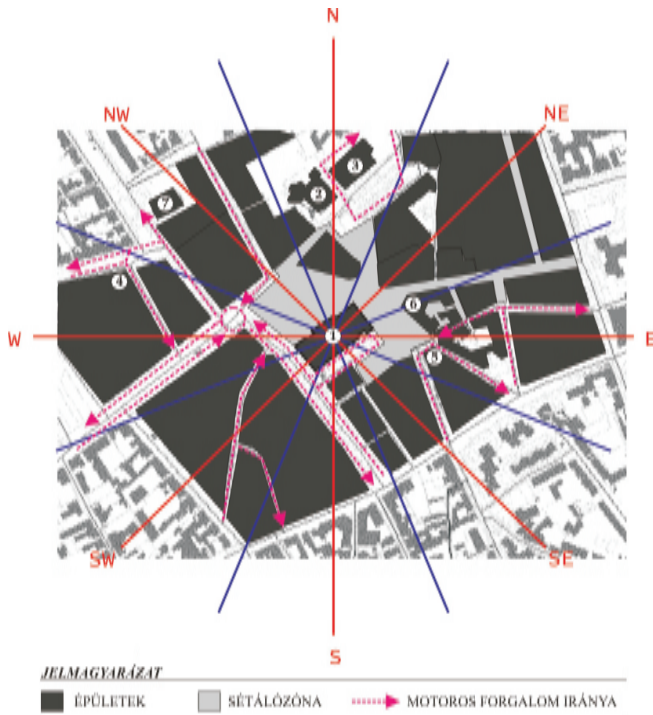
Az alapkarakter megjelenési formái a Városháza épületének helyzetében, formájában és struktúrájában

Az anyagi dimenzió előtérbe helyezése a szellemivel szemben elsősorban az épület helyzetében nyilvánul meg. A terek rendszere által körülvett szoliter, nagy tömegű épületet a szellemi hatalmi központot képviselő várdombtól már az első Városháza építésének idején a máig létező, szabálytalan négyszög alakú épületegyüttessel izolálták. A sétálózóna elhelyezése további alacsony mozgás-impulzusú védelmi zónát képez a szellemi központ felé, a központ forgalmi rendje pedig a Városházát szinte elkerülhetetlenné, míg a volt várdombot nehezen hozzáférhetővé teszi, a két központ közötti kommunikációt szinte lehetetlenné téve. Az épület tömegviszonyaiban ez jellemvonás az univerzális „égi” legitimáció jelvénye, a torony periférikus elhelyezésében jelenik meg. Az anyagelvűség mintázata az épület nagy, szélesen elterülő tömegében a leg-szembevetőbb, de felismerhető a földszintet elfoglaló üzlethelyiségekben is, amelyek önkormányzati kezelésben vannak, a helyi társadalom ingatlanalapú értékrendjét megjelenítve. A városháza legszembevetőbb formája, a város látké-pét uraló torony, gyakorlatilag az anyagi alap erősítését, illetve az anyag önlegitimációját szolgálja.

Az épület formája, arányai és az utcai frontok felé „besűrűsödő” belső struktúrája, valamint a főbejárat nehéz megközelíthetősége és átjárhatósága és a külső-belső kommunikáció nehezítése egyaránt az iniciális akkumulációs pont erődszerű, begyűjtő-kizáró-védelmi mintázatát ismétlik. Az épület helyzete és az egyes térszegmentumok mozgásimpulzusaihoz viszonyított helyzete is a mozgás, áramlás és a változások kizárásának tendenciájára mutat. Az északi, északkeleti és keleti térszegmentumok a város teljes területén és a Városházához mérten a központ területén is kommunikációhiányosak, vagyis az általuk a Feng Shuiban szimbolikusan jelzett áramlás, tudás és változás minőségek nem „jutnak be” a városba, illetve a Városházába.

Az anyagelvűség és a mozgás-változás kizárásának következményeként jelentkező konzervativizmus a Városháza formáiban a tekintélyelvűség kifeje-zéseivel összefonódva jelenik meg, mintegy a társadalom alapvetően a pre-modern nagycsaládos patriarchális családmoddra alapozó szerveződésmintáinak megerősítéseként. Ennek legszembevetőbb formája a főbejárat körüli arculatkialakítás, melynek asszimetrikus tornyai és az anyagi alapot nélkülöző díszterem a mindent uraló családfőt, a függő viszonyban levő feleséget és az önállóságot nélkülöző gyermekeket szimbolizálja. A tekintélyelvűségeit fejezik ki az épület keresztmetszeti arányai is, az arculati rész nagyobb légterű helységeivel a hátsó rész félemelet közbeiktatásával csökkentett belmagas-ságaival szemben.

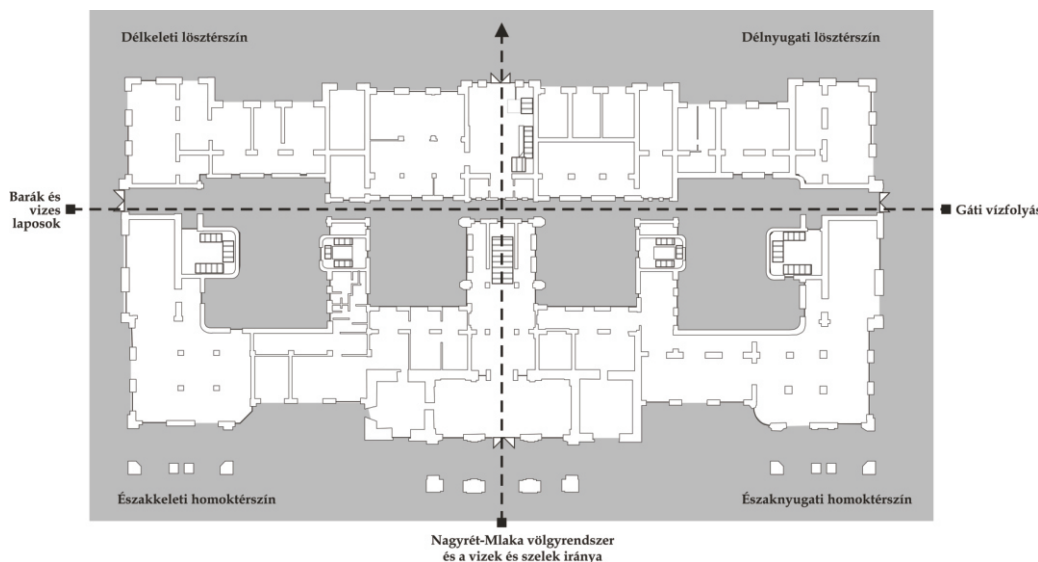
A város területének eredeti, negatív felszíninformák általi tagoltsága amely a társadalom etnikai és vallási megosztottságában jelenik meg, a Városháza épületére is leképeződik. Az épület belső struktúrája által megszabott térpályák vizsgálata azt mutatja, hogy az épület középtengelyén a közvetlen átjárás nem lehetséges, a város terét megosztó Nagyrét-Mlaka völgyrendszer északnyugat-délkelet irányának és átjárhatatlanságának megfelelően. A belső udvarok rendszere pedig a valamikori Gáti vízfolyás és a Vok patak másik oldalán északkelet-délnyugat irányba húzódó vizes laposoknak megfelelő módon az épület másik megosztottsági tengelyét képezik. Így az épület, alaprajzát nézve a két egymásra merőleges, átjárhatatlan tengely által négy részre oszlik, a város területén eredetileg jelen levő négy lakható térszínnel, a háttal összhangban.

A városháza helyzete és orientációja a város központjához viszonyítva. Az erőd formációja az épület helyzetében és az ezt megerősítő közlekedési struktúra (Saját szerkesztés a GIS alapon).

Az épület tömegében és formájában megnyilvánuló erődjelleg (Forrás: www.subotica.rs)

Az épület struktúrájában megnyilvánuló erődjelleg és a város természeti terének megosztottságát modellszerűen újratereztő alaprajzi-kommunikációs megoldás. Saját szerkesztés

4. Lehetséges beavatkozások - akcióirányok

Természetesen az elemzések nyomán felvetődik a kérdés, hogy a térben kódolt mintázatok fátumszerűen működnek-e, vagy megváltoztathatóak, ellen-súlyozhatóak-e. A válasz a Ji King szerint: *"... a valóság mindig függő természetű, vagyis a téri – idői feltételek által behatárolt és meghatározott. A szellem azonban nincs kötve ezekhez a meghatározásokhoz, ezért maga is előidézheti azokat, ahogyan azt céljai kívánják."* (Ji King, 1992., II 52). A valóságot behatároló tér–idő–társadalom mintázatok megismerése lehetővé teszi az „informált” döntések meghozatalát. Bár e kapcsolat Feng Shui módszerekkel való működtetésének részletes ismertetése meghaladja a dolgozat kereteit, a teljesség kedvéért a megállapított mintázatok kezelési lehetőségeiről is szólni kell néhány szót.

Miután Szabadka terét és társadalmát a fortifikációs–begyűjtő–kizáró formák, valamint a fém és a föld minőségek írják le, az intervenciók a Feng Shui tanításának értelmében két irányba indulhatnak el. A keleti gondolkodásmód, így a Feng Shui által is kedvelt logika szerint a szabadság a szükségszerűségek felismerése. Ebből kiindulva, az intervenciók a megállapított mintázatok és minőségek pozitív aspektusainak erősítését, a gyenge mozgásimpulzus fenntartását és fokozatos erősítését célozzák. Ennek értelmében a föld változás-minőség azon aspektusainak megjelenési formáit kellene kezdeményezni és támogatni, amelyek a gondoskodás, táplálás, gyógyítás jelentéstartalmakhoz kötődnek, és pedig olyan módon, hogy ez a fém változásminőséghez köthető

- a mezőgazdaság (föld) horizontális–vertikális alapú területi szervezése a valamikori agrár-ipari komplexumok mintájára, amelyben az önkormányzat (fém) központi szerepet játszhatna a szervezésben és a termékek piacosításában. A magasabb feldolgozottsági szintű termékek így nagyobb kereskedelmi hatósugárra tennének szert, vagyis fokozatosan növekedne a hely mozgásimpulzusa.

- A gyógyítás és gondoskodás jelentéstartalmainak megjelenési formái már önszervező alapon is jelentkeznek a területen. Szabadka a magántulajdonban levő nyugdíjasotthonok száma szerint Vajdaságban az első, vonzáskörzete e szempontból egész Vajdaságra és Belgrádra is kiterjed, több városkörnyéki tanyán pedig drogrehabilitációs központok működnek. Az önkormányzat e téren is a fém szervezőképességével és a forma adásának képességével segíthetné az ilyen jellegű szolgáltatások bővítését és diverzifikációját.

- A begyűjtő–fortifikációs jelleg pozitív felfogásban a raktározási kapacitások növelését és diverzifikációját jelenthetné, ami hosszú távon ismét növelné a forgalmat, vagyis a hely mozgásimpulzusát.
- A szimbólumok szintjén az ilyen jellegű tartalmak térbeli megjelenítése – például mintaboltok, információs központok, vagy köztéri művészi interpretációk formájában – a társadalom fókuszát jelképező városközpontban a társadalom önmagáról alkotott képét változtathatná pozitív irányban.

A nyugati gondolkodásmód által kedveltebb, megváltoztatásra irányuló akcióirány a hiányzó minőségek – a víz és a fa változásminőségek – pótlása és erősítése felé mutat.

- A térstruktúrában ez a város északi, északkeleti és keleti szegmentumainak forgalmi feltárásával és a közlekedési átjárhatóság növelésével egyenértékű. A térstruktúra változásneutráló mechanizmusa azonban, amint a város története is mutatja, az ilyen radikális változtatásokat igénylő lépéseket ellehetetleníti.
- Ezért a terveknek és döntéseknek a társadalmi térpercepció fokozatos megváltoztatására kellene törekednie, többek között a központi funkciók egy részének fokozatos áthelyezésével a „vasúton túli” területekre, és a városfal szerepét betöltő vasút átjárhatóságának növelésével, különösen az északkeleti, keleti és délkeleti szegmentumokban.
- Ezzel párhuzamosan a döntési központban – a Városháza épületében – fokozatosan növelni lehetne a tudással, innovációval kultúrával (fa) kapcsolatos tartalmakat, és lehetővé kellene tenni a kommunikációt az épület hossztengelyén, a belső udvarokon keresztül.
- A szimbólikus értékek szintjén a város területén minél több dekoratív vízfelület kiépítése, a zöldterületek növelése és utcai fasorok ültetése növelheti a hiányzó változásminőségek jelenlétét és hathatna fokozatosan a helyi társadalom bizonyos mértékű változásának, modernizációjának irányában.
- A szimbólumok szintjén természetesen a helyi társadalom identifikációs központjában, a Városházában is növelni kellene e változásminőségek jelenlétét, például a belső udvarok rendezésével, kertesítésével, vízfelületek beiktatásával.

5. A Feng Shui filozófia térbeli összefüggérendszerének földrajzi alkalmazhatósága

A Feng Shui térbeli-időbeli és társadalmi összefüggérendszerének földrajzi alkalmazhatóságának Szabadka példáján végzett vizsgálata alapján megalapozottnak tűnik a feltevés, hogy a Feng Shui módszerei multidiszciplináris-interdimenzionális illetve holisztikus módszerek, amelyeket érdemes részletesebben feltárni, mivel absztrakt eszközkészletükön keresztül képesek a különböző síkok és dimenziótartományok közötti összefüggések kiértékelésére, és ezek folyamatainak párhuzamosítására, ami lehetővé teheti a tudományos munka leegyszerűsítését, hogy a megfigyelések alacsonyabb dimenziótartományba való koncentrációja által lehetővé váljék a magasabb dimenziótartományok komplex struktúráinak és folyamatainak megértése. A komplex struktúrák és folyamatok megismerési folyamatának felgyorsítása növelné a gazdasági–társadalmi és környezeti döntések egymásrahatásának átláthatóságát, felgyorsíthatná és operacionalizálhatná a tudományos eredmények gyakorlati alkalmazását és a megvalósítható stratégiai döntések meghozatalának lehetővé tételével hozzájárulhatna a teljes rendszer irányíthatóságának növeléséhez is.

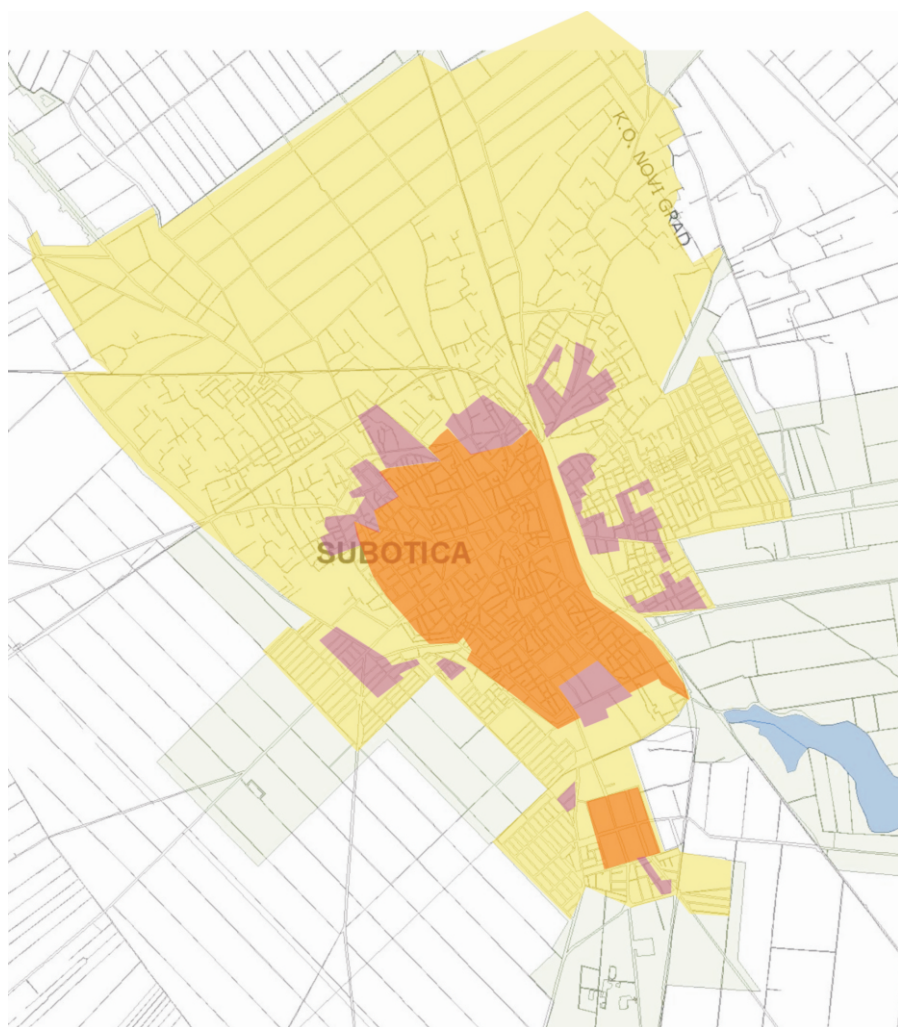
A statikus elemek, az anyagi és térbeli jelenségek vizsgálatán keresztül a Feng Shui módszereivel megismerhető a lét dinamikus, szellemi aspektusa, az időbeli változások lehetőségei, a térbeli és időbeli dinamika vizsgálata pedig rámutat azokra az individuációs korlátokra, amelyek hatásaként az adott helyen az összes lehetőség közül épp azok valósulnak meg, amelyek megvalósulnak. Hägerstrand után szabadon úgy is megfogalmazható, hogy Qi és forma (szellem és anyag, mozgás és nyugalom, dinamika és statika) viszonya rámutat arra, hogy adott helyen „az embereknek mit áll szabadságukban megtenni”, de azt is, hogy mit tesznek valójában, miért pont azt teszik és nem mást, és azt is, hogyan terelhetők a tettek más mederbe. A Ji King szavaival: *"Az ég és a föld határozzák meg a színteret, s azon belül mennek végbe a változások. Az önmagát állandóan fenntartó tökéletes emberi lényeg jelenti az értelem (Tao) és az igazságosság kapuját."* (Ji King, 1992., II 60).

1. Központ I.	3270
2. Központ II.	3282
3. Központ III.	4285
4. Bajnát	2825
5. Harcosok sorakoz.	9026
6. Kér	4413
7. Gát	4064
8. Kisbajmok	5118
9. Újfalu	9031

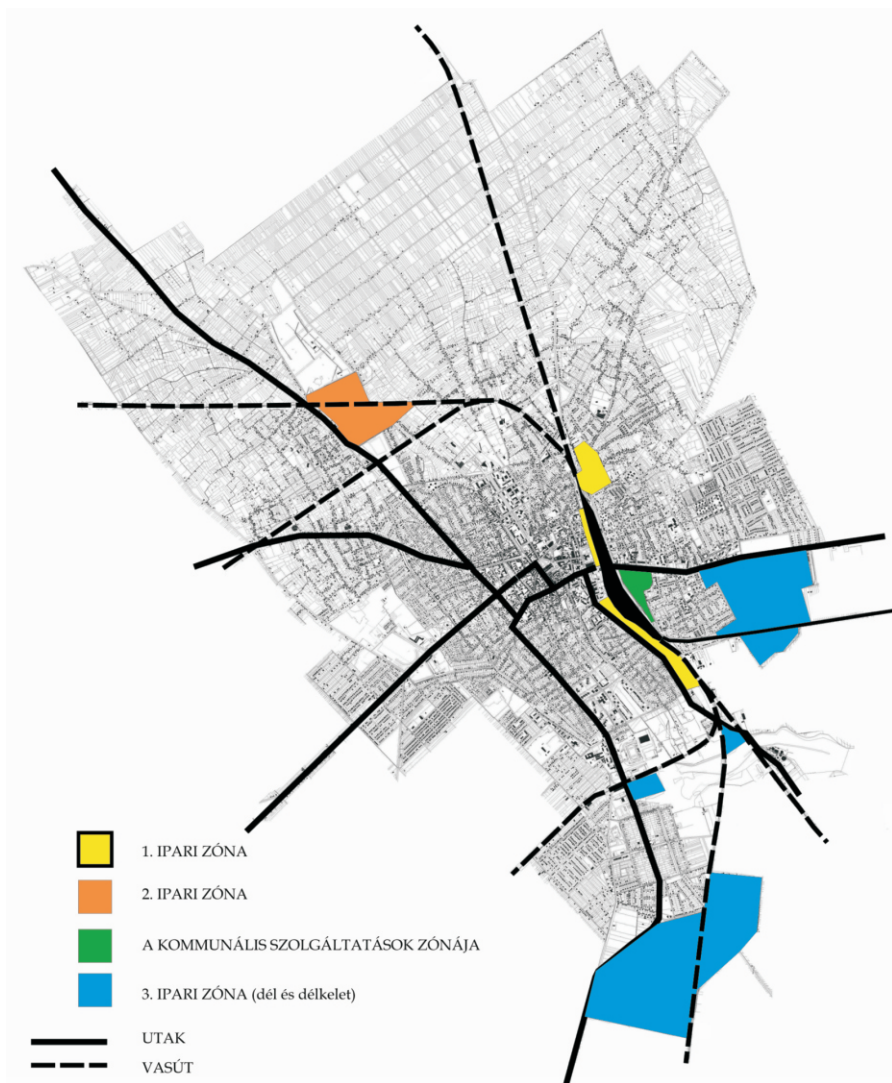
10. Sétaerdő	11691
11. Peščara	5898
12. Zorka	3859
13. Vasutastelep	5495
14. Makk 7-es	4752
15. Kisradanovác	2939
16. Kertváros	7374
17. Újváros	2948
18. Sándor	6903

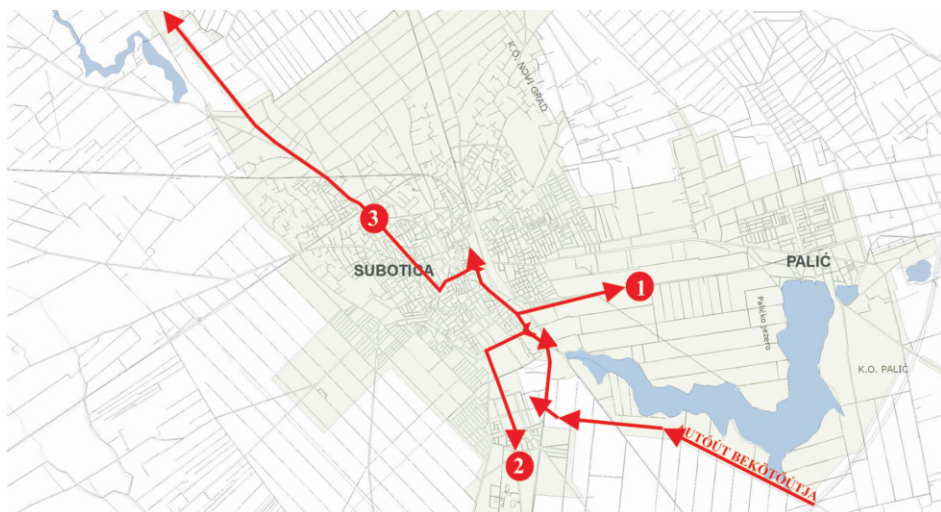
A helyi közösségek mai térképe és lakosságszám. A vasúton „belüli” terület (1,2,3,4,5,6,7,9,10) lakossága a XIX. század első harmada óta szinte állandó. (Saját szerkesztés)

*A város területi növekedése. Jelölések: narancsszín – a XIX. századi városterület, lila – a két világháború között beépült terület, sárga – a mai lakott terület. A sárga terület gyakorlatilag a XX. század 60-as éveitől népesült be. A növekmény legnagyobb része ismét az északkeleti és északi szegmentumokba esik, ahol a növekedés nem tervszerűen, hanem fokozatos besűrűsődéssel, rendezési tervek nélkül történik.
(Saját szerkesztés a GIS- alapon, Győre Kornél 1976-os ábrája és a viszonyok terepi felmérése alapján)*

Az ipari zónák rendje - anyagfelhalmozási folyamatok a vasút mentén - az öbölforma részleges újrateremtése. A vasút működésétől és a közúti hozzáférhetőségtől függetlenül ma is ezekre a zónákra irányul a startégiák és a fejlesztési tervek figyelme. (saját szerkesztés a GIS-alapon)

A térstruktúra önismétlése és a térpercepció öröklődése – az autót út bekötése a város térstruktúrájába a vasúti csomópont által meghatározott keretekben. Az örökölt-lezárult térstruktúra megbonthatatatlansága. Jelölések: 1. délkeleti ipari övezet és közraktárak, 2. déli ipari övezet, 3. határátkelő (Saját jelölés a GIS alapon)

Az értekezésben felhasznált publikációk

1. Márkovity Anna, 2007.: *The Semiotics and Temporality of Space in Regionalization and Development of Interregional Relations*, Határok és eurorégiók, szerk. Szónokyné Ancsin Gabriella, JATEPress, p.233-239.
2. Márkovity Anna, 2007.: *Tér-idő-ember holisztikus modellek az architópok helyi társadalomszervezésre gyakorolt hatása értékelésében*, Földrajzi Közlemények, Budapest, p. 83-88.
3. Ana M. Plestović – Pera Marković, 2009.: *Pruge i bicikli za održivi saobraćaj u Subotici – Vasút és kerékpár: fenntartható közlekedés Szabadkán*, CEKOR, Subotica
4. Markovic Plestovic Anna, 2010.: *Place, Statistics, Semiotics and Values as a basis for Sustainable Social Planning – An Experiment*, TTEM - Technics Technologies, Education, Management, Vol 5., No 2., Sarajevo, BiH, megjelenik 2010 június

Publikációk jegyzéke

1. Márkovity Anna, 2007.: *The Semiotics and Temporality of Space in Regionalization and Development of Interregional Relations*, Határok és eurorégiók, szerk. Szónokyné Ancsin Gabriella, JATEPress, p.233-239
2. Anna Markovic, 2006.: *Feng Shui as a tool for Spatial and Social Development Planning*, In: Proceedings of 2nd International Conference on Scientific Feng Shui and Built Environment, Hong Kong, oldal-számozás nélkül
3. Ana Markovic, Pera Markovic, 2007: *Perception and Image of Urban public Transport*, Proceedings „Cities for People” Seminar, CD, Belgrade, Serbia
4. Márkovity Anna, 2007.: *Tér-idő-ember holisztikus modellek az architópok helyi társadalomszervezésre gyakorolt hatása értékelésében*, Földrajzi Közlemények, Budapest, p. 83-88.
5. Márkovity Anna, 2008.: *Várostervezés más megközelítésben* In: Szónoky A. G. (szerk.): Magyarok a Kárpát-medencében CD.Szeged. pp. 395-407.
6. Ana M. Plestović – Pera Marković, 2009.: *Pruge i bicikli za održivi saobraćaj u Subotici – Vasút és kerékpár: fenntartható közlekedés Szabadkán*, CEKOR, Subotica
4. Markovic Plestovic Anna, 2010.: *Place, Statistics, Semiotics and Values as a basis for Sustainable Social Planning – An Experiment*, TTEM - Technics Technologies, Education, Management, Vol 5., No 2., Sarajevo, BiH, megjelenik 2010 június

Konferenciaelőadások

1. Márkovity Anna, 2005.: *The Semiotics and Temporality of Space in Regionalization and Development of Interregional Relations*, Határok és eurorégiók , Szeged, november 17-18.
2. Anna Markovic, 2006.: *Feng Shui as a tool for Spatial and Social Development Planning*, 2nd International Conference on Scientific Feng Shui and Built Environment, Hong Kong, 5th-6th of October
3. Márkovity Anna, 2006.: *Várostervezés más megközelítésben*, A Magyar Regionális Tudományos Társaság IV vándorgyűlése, Szeged, október 26-27.
4. Ana Markovic, Pera Markovic, 2007: *Perception and Image of Urban public Transport*, „Cities for People” Seminar, Belgrade, Serbia, November 22-23.
5. M. Plestović Ana, Pera Marković, 2010: *Pruge i bicikli za održivi saobraćaj u Subotici – Vasút és kerékpár: fenntartható közlekedés Szabadkán*, Panel „Potencijali razvoja održivog saobraćaja u Subotici“, Subotica, Srbija, Január 13.